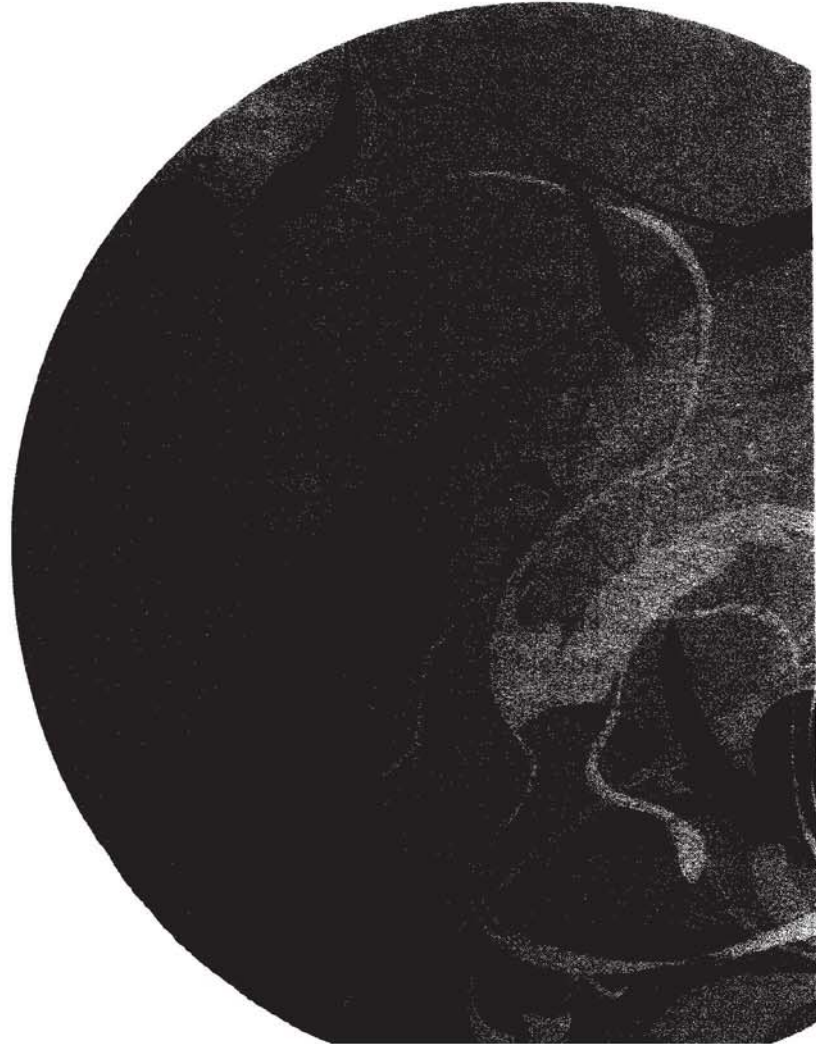

orta doğu'da kriz ve değişim: amerikan hegemonyasından güçler dengesine geçiş

TALHA KÖSE

George Mason University Institute For Conflict Analysis And Resolution
(Çatışma Analizleri Ve Cözümleri Enstitüsü), Virginia-ABD / Seta Vakfı

Amerika'nın dış politika yapım sürecine etkide bulunan önemli düşünce kuruluşlarından *Council on Foreign Relations*'in başkanı Richard N Haas, *Foreign Affairs* Dergisi'nin Kasım/Aralık 2006 tarihli sayısında "The New Middle East" (Yeni Ortadoğu) başlıklı bir makale yayımladı. Haas, makalesinde Ortadoğu'da Soęuk Savaş sonrası şekillenen Amerikan hegemonyasının sona erdiğini ve bölgede yeni bir döneme girildiğini vurgulamaktadır. Savaşın mimarlarından Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ara seçim hezimetinin ardından istifa etmek zorunda kaldı. Richard Perle, Eliot Cohen ve Kenneth Adelman gibi neo-conların önde gelen isimleri Irak konusunda mevcut politikanın bazı noktalarının yeniden gözden geçirilmesinin gerekebileceğini dile getirdiler². Irak başta olmak üzere Amerika'nın Orta Doğu politikasında köklü değişiklikler önümüzdeki dönemde gündeme gelebilir.

Amerika'nın Orta Doğu'daki operasyonlarına ivme kazandıran gelişmelerin başında, şüphesiz 11 Eylül 2001 saldırıları gelmektedir. Irak işgali ile onun temel gerekçesi olan teröre karşı küresel savaş arasında bir bağlantı sağlanamadı ve Irak işgali'nin üzerinden 4 yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına karşın dünya kamuoyunun kanaati, Irak işgali'nin ABD'nin teröre karşı küresel savaşında işini zorlaştırdığı yönünde. Irak terör gruplarının eğitim sa-

Irak işgalindeki başarısızlık, İran nükleer gerginliğinde Amerika'nın başarısız bir politika yürütmesi ve son olarak İsrail'in Lübnan'ı işgali ve Hizbullah'ın etkin bir bölgesel aktör olarak ön plana çıkmaya başlaması Amerikan hegemonyasının sonuna gelindiğinin belirtileri.

hası haline geldi. Irak işgalindeki başarısızlık, İran nükleer gerginliğinde Amerika'nın başarısız bir politika yürütmesi ve son olarak İsrail'in Lübnan'ı işgali ve Hizbullah'ın etkin bir bölgesel aktör olarak ön plana çıkmaya başlaması Amerikan hegemonyasının sonuna gelindiğinin belirtileri. Neo-conların çatışmacı retoriği bölgedeki diğer radikal unsurları hareketlendirdi ve bu da Ortadoğu'daki Mısır, Ürdün, Suriye ve Suudi Arabistan gibi otoriter rejimlerin kendi gelecekleri açısından kaygı duymaya başlamalarına neden oldu.

Amerika'nın Yanıtları

Amerika, bölgede rakiplerini kontrol altında tutma ve ortadan kaldırma konusunda göstermiş olduğu başarıyı, bir düzen ve istikrar kurma konusunda gösterememiştir. Bu konudaki başarısızlığının altında yatan sebeplerden en önemlileri askerî kapasitesine fazla güvenmesi, bölgenin iç dinamiklerini yeterince dikkate almayışıdır. Öte yandan Amerika'nın Ortadoğu politikasını ağırlıklı olarak

İsrail'e endekslemesi, uluslararası örgütleri ve diğer küresel aktörleri dikkate almaması kendi hareket alanını kısıtlayan önemli etkenlerdir.

Amerikan hegemonyasını sona erdiren başlıca etmenler:

- Washington'da Amerikan dış politika vizyonunun neo-conlar tarafından çizilmeye başlaması.

- Irak işgali'nin başarısız olması ve neo-conların işgal öncesinde ve sonrasında Amerikan iç kamuoyundaki eleştirileri ve uluslararası tepkileri göz ardı etmeleri.

- Clinton yönetiminde gündeme gelen Filistin-İsrail Barış Sürecinin sona ermesi ve bölgede İsrail saldırganlığının artması,

- İran'da diyalog yanlısı Hatemi yönetiminin yerini daha şahin Ahmedinecat yönetimine devretmesidir.

Neo-Conlar tarafından iç politika dinamikleri doğrultusunda üretilen Şer Ekseni söylemi, Amerika'nın çıkarları açısından istenen sonuçları verememiştir. Bu politika daha çok dinî referansları yoğun olan bir strateji olarak sunulmaktadır; ancak aynı zamanda tek ve rakipsiz bir süper gücün dünya vizyonunu yansıtmaktadır. Kendi siyaseti açısından bir dış sınır veya kırmızı hatlar oluşturma çabası, bu sınırın dışını kontrol etmekten ziyade sınırın içini kendi çıkarları doğrultusunda organize etme girişimiydi. ABD, tek taraflı bir dünya vizyonu oluşturmaya çalışırken dünya sorunlarına kendi çıkarları doğrultusunda çözümler sunamadı.

Dünya kamuoyunu karşısına alarak vermiş olduğu müdahale kararları dünyanın sorunlu bölgelerinde çözümler üretmektense sorunları daha girift hale getirmiştir. Irak işgal edilmiştir; ancak Kuzey Kore aleyhte tüm çabalara rağmen nükleer silah denemesi yapabil-

miştir. İran'a karşı baskı politikası ise sonuç vermemiştir ve İran nükleer teknolojisini her geçen gün geliştirmektedir. Sorunları tek taraflı kararlar ve tehditler yoluyla çözümlenmesini çözümü getirmemiş, ancak daha önemlisi dünya kamuoyu bu politika karşısında Amerika'ya olan güvenini yitirmiştir.

Amerika'nın bu dönemdeki küresel stratejisini tamamen başarısız saymak gerçekçi değildir. Amerika doğrudan güç kullandığı durumlarda ve uluslararası kamuoyunu hiçe sayarak tehditlere başvurduğu dönemlerde genellikle başarısız olmuştur. Ancak 1990'ların başında barış gücü müdahaleleriyle Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu'ya yerleşen Amerika, çeşitli renkte devrimlerle Rusya çevresinde ve Kafkasya'da belli bir etki alanı oluşturmuştur. Yumuşak güç, sivil toplum kuruluşları, medya, propaganda araçları ve demokratik süreçler etkin olarak kullanılmıştır. Bu da Amerikan dış politikasının retorik açıdan tek boyutlu olduğunu, ancak diğer yumuşak siyasetlerin de göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) girişiyle küresel kapitalizme daha fazla entegre olması ve Hindistan ile imzalanan askerî ve iktisadî anlaşmalar Amerika'nın başarı hanesine yazılan gelişmelerdir. İktisadî alanda da Dünya Bankası'nın başına neo-conların önemli isimlerinden Paul Wolfowitz'in gelmesi bu politikanın göstergelerindendir.

Clinton döneminde Uluslararası kurumlarla koordinasyon içinde olan ve diğer uluslararası aktörlerle sıkı bir ilişki ve işbirliği içinde olan ABD, uluslararası örgütleri kendi çıkarlarıyla çeliştirdiği noktalarda bypass etti³ ve bu örgütlerin işleyişine müdahale etmeye çalıştı. Uluslararası kurumlar ABD'nin küresel operasyonlarına bir meşruiyet zemini sağlıyordu. Uluslararası örgütleri göz ardı etmesi ve John Bolton gibi uzlaşma yanlısı olmayan

diplomatları BM temsilciliğine getirmesi Çin, Rusya, Japonya ve Avrupa ülkeleri gibi diğer büyük güçleri tedirgin etti. Amerika'nın teröre karşı oluşturmaya çalıştığı koalisyon kan kaybetmeye başladı. En yakın müttefiki İngiltere dahi artık birçok konuda Amerikan politikalarıyla çelişir duruma geldi.

Bush Dönemi Ortadoğu politikasına ve sonuçlarına geniş bir perspektiften bakarsak, şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür;

- Ortadoğu'daki etnik ve mezhepsel çatışmalar ivme kazandı.

- Hatemi Yönetiminin başlattığı diyalog girişimleri ve ılımlı politikalar, Washington'da bir karşılık bulmadı. ABD İran'a karşı sert politikasını devam ettirdi ve İran'ı şer eksenine listesine aldı.

1990'ların başında barış gücü müdahaleleriyle Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu'ya yerleşen Amerika, çeşitli renkte devrimlerle Rusya çevresinde ve Kafkasya'da belli bir etki alanı oluşturmuştur.

- Ortadoğu Barış süreci sona erdi. Hamas, İslami Cihad gibi radikal gruplar güç kazandılar. Gerek İsrail'de, gerekse Filistin'de barışa inanan halk kitlesi oldukça azaldı.

- İsrail'in bölgedeki operasyonlarına ve politikalarına ABD'nin koşulsuz ve sürekli destek vermesi Ortadoğu'da esnek ve çok boyutlu politikalar geliştirmesine engel olmaktadır. Nitekim Amerika'nın İsrail politikası ülke içerisinde de eleştirilmeye başlandı⁴.

- Clinton döneminde ABD dış politikasında ve özellikle Ortadoğu perspektifinde öne çıkan demokratikleşme, insan hakları ve sivil toplum girişimlerine destek çabaları şu anda askıya alınmış ve tüm enerji terörle mücadeleye yönlendirilmiş durumda.

- Mısır, Ürdün, Suriye, Suudi Arabistan ve Körfez Emirlikleri'nde gerçek demokratikleşme süreci devreye girerse İslamcı hareketlerin ve partilerin bu bölgelerde yönetimi ele geçirebilecekleri ön görülmektedir. Bu nedenle ABD'nin Ortadoğu ve İslam Dünyası'nın diğer bölgelerinde demokratikleşme girişimlerini bir yana koyup kendisine daha yakın otokratik rejimlere destek vermesi beklenmektedir.

- Tüm bu değişimlere ek olarak, ABD Ortadoğu ve teröre karşı küresel savaşa odaklanırken, Asya Pasifik Bölgesi'ndeki gelişmelerin gerisinde kaldı. Çin'in bölgedeki siyasî, iktisadî ve askerî yükselişi karşısında net bir siya-

Lübnan kriziyle Ortadoğu'da bir süredir oluşmaya başlayan cepheleşme daha da belirgin hale gelmiştir. ABD, İsrail ve Kuzey Irak Kürt bölgesinde oluşan "Yeni Ortadoğu Cephesi"ne karşı; Suriye, İran, Hizbullah ve Hamas'tan oluşan "Direniş Cephesi" belirginleşmiştir.

set geliştiremedi. Bölgede dengeleri Tayvan ve Japonya üzerinden kontrol etme politikası ABD'nin Asya Pasifik siyaseti için yeterli olmayacaktır. Bu bölgeye dair yeni bir strateji ve vizyon geliştirmeleri gerekmektedir.

- Benzer şekilde ABD, Ortadoğu'daki gelişmelere odaklanırken, arka bahçesi sayılabilecek Güney Amerika'da anti-Amerikan dalgayı karşı duyarsız kaldı. Bölgede Venezüella lideri Chavez'in başını çektiği anti-Amerikan bir koalisyon oluşmaktadır. Bu dalganın Bolivya ve Brezilya'dan sonra başka Latin Amerika ülkelerine de yayılması mümkündür.

Yeni Ortadoğu'nun Dinamikleri

Haas ve diğer başka Amerikalı analistler tarafından ortaya konulan yeni Ortadoğu pro-

jeksiyonunun Amerikan çıkarları açısından pek iyimser olduğu söylenemez. Ortadoğu siyasetinde, bundan sonra tek bir hegemonik gücün hâkim olduğu, baskıya dayalı bir istikrardan ziyade çok daha ince ve esnek bir güçler dengesi dönemi beklenmektedir. Amerika'nın bölgeye dair siyasetinin rengini neo-conservative değil, neo-realist bir strateji alacaktır. Bu denge içerisinde ABD halen en etkin güç olma konumunu sürdürecektir, ancak askerî yöntemler ve baskı politikasının yerini çeşitli aktörlerin değişik düzeylerde dâhil olduğu diplomatik yönü ağır basan realist bir mücadele alacaktır.⁵

Bu değişimlerden, Türkiye de dâhil olmak üzere, tüm bölge ülkeleri etkilenecektir. Bu dönemde ittifaklar, değişen çıkarlar ve oluşan karşı ittifaklar nedeniyle çok daha esnek olacaktır. İdeolojik birlikteliklerin yerini çıkar merkezli hesaplar alacaktır. Etnik ve mezhepsel ayrımların bu dönemde daha merkezî bir rol oynaması beklenmektedir. Ortadoğu'nun geleceğinde yabancı unsurların daha az rol alması ve bölgesel aktörlerin daha etkin bir rol oynaması beklenmektedir. Bu aktörlerin, modern ulus-devletler değil, bölgedeki devlet sınırlarını aşan etnik veya mezhep temelli ve dış desteğe bağımlı aktörler olmaları kuvvetle muhtemeldir. Lübnan, Filistin ve Irak gibi güçlü merkezi devlet yapılarının olmadığı ortamlarda Hizbullah, Hamas gibi örgütler ve etnik/mezhepsel gruplar önümüzdeki süreçte daha fazla rol oynayacaktır. Siyasî merkez ile çevre unsurların, merkeze bağlanma süreci Avrupa tarihinde uzun bir zaman zarfında gerçekleşebilmiştir. Benzeri bir sürecin Ortadoğu'da hızlı bir şekilde yaşanacağını beklemek fazla iyimser bir görüştür. Lübnan kriziyle Ortadoğu'da bir süredir oluşmaya başlayan cepheleşme daha da belirgin hale gelmiştir. ABD, İsrail ve Kuzey Irak Kürt bölgesinde oluşan "Yeni Ortadoğu Cephe-

si"ne karşı; Suriye, İran, Hizbullah ve Hamas'tan oluşan "Direnış Cephesi" belirginleşmiştir⁶. Amerika'nın řu aşamadaki asıl kaygısı bu mücadelenin İran tarafından yönlendirilir hale gelme olasılığıdır. Bu nedenle ABD'nin, İran'ı dengeleyici diğer bölgesel aktörlerle çok daha sıkı ilişki içinde olması gerekmektedir. Bu tabloda diğer önemli konu ise oluşmaya başlayan üçüncü cephe, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan ve Körfez Emirliklerinden müteşekkil "ılımlı Sünni Blok"tur. Türkiye'nin de bu blok içinde yer alması Amerika tarafından arzulanan bir gelişmedir. Türkiye şüphesiz askerî, siyasî ve iktisadî açıdan en etkili aktörlerden biri olmaya devam edecektir.

Ortadoğu'da Cepheleşme

"Yeni Ortadoğu" Cephesi	Direnış Cephesi	ılımlı Sünni Blok
İsrail	İran	Mısır
ABD	Suriye	Suudi Arabistan
Kuzey Irak	Hamas	Ürdün
Kürt Rejimi	Hizbullah	Körfez Emirlikleri
	Iraklı Sünniler (Yemen)	

(Iraklı Şiilerin bu bloklaşmadaki yeri henüz belirsizdir.)

Bölgesel aktörlerin daha etkin rol oynadıkları bir ortamda, bölge dışı güçler, bunlar arasındaki nüfuz mücadelelerine dolaylı olarak müdahalede bulunarak etki edeceklerdir. ABD her ne kadar bölgede doğrudan hegemonyasını yitirmiş olsa da bölgesel aktörler arasındaki mücadelelerde ve dengelerde belirleyici olmaya devam edecektir. Amerika'nın řu aşamadaki asıl kaygısı bu mücadelenin İran tarafından yönlendirilir hale gelme olasılığıdır. Bu nedenle ABD'nin, İran'ı dengeleyici diğer bölgesel aktörlerle çok daha sıkı ilişki içinde olması gerekmektedir. Bu noktada Türkiye şüphesiz askerî, siyasî ve iktisadî açıdan en etkili aktörlerden biri olmaya devam edecektir. Kuzey Irak'taki bir Kürt oluşumu, Körfez Emirlikleri ve diğer Arap devletleri Ameri-

ka'nın işini kolaylaştıracak gibi görünse de İran'ı dengelemek açısından zayıf kalmaktadırlar.

Türkiye bölgede dayatılan oldu-bittiler karşısında, istemese de kendini bu mücadele içerisinde yer almak zorunda hissedecektir. Ankara'nın, Kürt sorununa henüz ikna edici çözümler üretememiş olması, Türkiye'nin Ortadoğu'da elini kolunu bağlayan gelişmelerin başındadır. Türkiye bölgedeki konumunu ve çıkarlarını belirlerken istikrarın kendi çıkarına olduğunu ve bölgenin aslî unsurlarının kalıcı oldukları gerçeğini göz önünde bulundurmak durumundadır. Türkiye, hem kendi milli birliği açısından hem de Ortadoğu'nun istikrarı açısından BOP gibi yapay projelerin kalıntılarıyla yetinmektense, kendi iç dinamiklerini ve bölgenin yeni gerçeklerini dikkate alan bir dış politika vizyonu geliştirmek zorundadır. ■

dipnotlar

- ¹ Richard N Haas. "The New Middle East", *Foreign Affairs*, November/ December 2006, Vol 85 (6)
- ² "Putting his presidency together again", *Economist* November 11, 2006, s. 27-30
- ³ Bosna ve Kosova müdahalelerinde BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarının göz ardı edilmesi tepkilere yol açmıştı.
- ⁴ John J. Mearsheimer, & Stephen M. Walt. "The Israeli Lobby and U.S. Foreign Policy. *Middle East Policy*, Vol:23 (3), Fall 2006.
- ⁵ Ibid
- ⁶ Talha Köse "Lübnan Fırtınası Dinerken Geride Kalanlar," 15 Ağustos 2006, http://www.setav.org/index.php?option=com_content&task=view&id=170&Itemid=29